

končani drugi svetovni vojni postala razpoznavna po celem svetu. Zasluge za to pa lahko, kot je pokazala pričujoča študija, pripišemo tudi fašizmu.

Maja Gombač

*Milan Pahor: SLAVJANSKA SLOGA. Slovenci in Hrvati v Trstu /
Od avstroogrške monarhije do italijanske republike/ 1848–1954.
Založništvo tržaškega tiska, 2004, 294 str.*

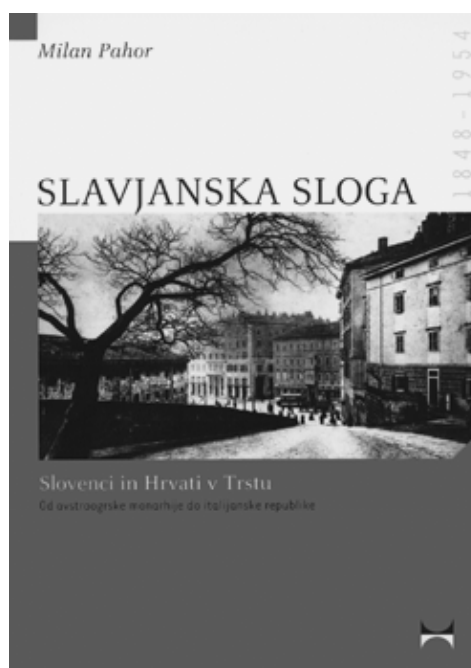
Publicist Igor Škamperle v zaključnem poglavju h knjigi Angela Are in Claudia Magrisa TRST, OBMEJNA IDENTITETA (Trieste un identità di frontiera), ki je v slovenskem prevodu izšla pri Študentski založbi leta 2001, nekje pravi, da sta zgodovina Trsta in njegova kultura del splošne slovenske zgodovine, toda zapleteni odnosi, ki so spremljali razvoj v zadnjem stoletju, so pogojevali ideološki in vrednostni odnos do tega obmejnega prostora, ki je zamegljeval možnost objektivnega poznavanja in sodelovanja. Nato tudi navaja, da slovenski bralec Trst pozna in da smo o mestu in njegovem zaledju v zadnjem času dobili kar nekaj študij domačih avtorjev, ki raziskujejo specifična tematska področja, od politike in zgodovine do kulture in umetnostnih stvaritev v literaturi, glasbi, likovni umetnosti, do celotnega opisa slovenskega življa v Italiji, raziskav o organizaciji TIGR, razpadu Jugoslavije itd.

V krogu avtorjev, ki obravnavajo navedeno problematiko, na primer dr. Jožeta Pirjevca, dr. Milico Kacin-Wohinz, dr. Borisa Gombača in nekaterih drugih, se v ožjem tržaškem prostoru že vrsto let udejstvuje prof. Milan Pahor, avtor številnih, lahko bi rekli temeljnih monografskih del o slovenskih gospodarskih oziroma denarnih, kulturnih in prosvetnih ustanovah, ki hkrati zrcalijo položaj in vlogo slovenskega prebivalstva v samem Trstu in njegovem zaledju tja od narodnega prebujenja v drugi polovici 19. stoletja do povojnega obdobja oziroma današnjega časa.

To je hkrati tudi časovni okvir, v katerega je vpeto njegovo zadnje delo z naslovom *Slavjanska sloga, Slovenci in Hrvati v Trstu / Od avstro-ogrške monarhije do italijanske republike/ 1848–1954*, ki je izšlo pri Založbi tržaškega tiska ob koncu leta 2004. Razlogi oziroma motivi za nastanek tega najnovejšega Pahorjevega dela so razvidni že iz avtorjevih uvodnih misli, ko pravi, da slovensko-hrvaškemu sodelovanju lahko kontinuirano sledimo že od sredine 19. stoletja in da so eni in drugi ne le izpisali pomemben del novejšje tržaške zgodovine, temveč tudi v veliki meri doprinesli k njegovemu razcvetu in razvoju. Želja in potreba po sodelovanju med sorodnima narodoma sta bili – kot lahko razberemo na straneh te knjige – vedno prisotni, seveda pa sta se morali prilagajati in podrežati vsakokratnim političnim, gospodarskim in družbenim potrebam.

Dolg zgodovinski prerez slovensko-hrvaških odnosov v Trstu oziroma nekakšne vseslovanske vzajemnosti, ki se kot rdeča nit vleče tja od sredine 19. stoletja do sredine 20. stoletja in se nadaljuje do današnjega časa, je avtor razdelil na sedem poglavij oziroma časovnih obdobj: prvo zajema čas od leta 1848 do začetka ustavne dobe leta 1861, to je čas nastanka in delovanja Slavjanskega društva ter listov Slavjanski rodoljub in Jadranski Slavjan, pa do nastanka Slavjanske čitalnice v Trstu. Drugo obdobje je zamejeno z letoma 1874 do 1891, ko je bilo na eni strani ustanovljeno politično društvo Edinost in na drugi strani Tržaška posojilnica in hranilnica, s katero so bili položeni temelji političnega, narodnega, kulturnega in gospodarskega življenja Slovencev in Hrvatov v Trstu. Tretje obdobje od leta 1891 do prve svetovne vojne je pomenilo dokončno uveljavitev oziroma afirmacijo slovenskega življa v Trstu, ki se na eni strani kaže z zgraditvijo Narodnega doma leta 1904, leto kasneje pa še z ustanovitvijo Jadranske banke, ki je predstavljala vrh slovenske finančne in gospodarske moči. Četrto obdobje je avtor zamejil z letnicama 1918–1940, vendar je posebej obdelal obdobje do leta 1927, ko je slovanski živelj kljub raznarodovalnemu pritisku in fašističnemu nasilju še ohranjal del svoje gospodarske in kulturne samobitnosti, pa nato obdobje med letoma 1927–1940, ki ga zaznamujeta likvidacija in propad slovensko-hrvaških kulturnih in gospodarskih ustanov ter prehod v ilegalno protifašistično gibanje. Sledi peto obdobje v letih 1941–1945, to je obdobje narodnoosvobodilnega boja; po padcu fašizma in nacizma oziroma z osvoboditvijo leta 1945 se začneja šesto obdobje, ki ga avtor zaključuje z letom 1947, ko je stopila v veljavo pariška mirovna pogodba in sedmo, obdobje v letih 1947–1954, ki zajema čas Svobodnega tržaškega ozemlja ter s tem celotne specifike, v kateri so se znašli Slovenci in Hrvatje na Tržaškem in v Istri.

Svoj zgodovinski sprehod skozi več kot stoletno obdobje avtor nenehno gradi na posameznih vsebinskih sklopih, ki jih niza v kronološko-tematskem zaporedju, vendar se vsakokrat strnejo v zaokroženo celoto. Iz posameznih poglavij, ki se zvrščajo pred bralcem, se pravzaprav zrcali celotna podoba slovensko-hrvaškega gos-

podarskega potenciala in podjetniške miselnosti na tržaških tleh pred prvo svetovno vojno. Poudarek je seveda na Tržaški posojilnici in hranilnici in Jadranski banki, s katerima se je odprla pot za samostojno oblikovanje bančnega in industrijskega kapitala. Pri tem so vsekakor pomenljive avtorjeve navedbe, da je bil italijanski bančni kapital v Trstu ob koncu poslovnega leta 1913 le za 9 odstotkov močnejši od slovenskega in hrvaškega, tik pred izbruhom prve svetovne vojne, torej poleti 1914, pa so rezultati poslovanja slovenskih in hrvaških bank pokazali, da so že dosegli raven italijanskih. Če bi slovenskemu in hrvaškemu kapitalu prišteli še kapital tržaških podružnic čeških denarnih zavodov, bi se bilanca nagnila v korist slovanskega kapitala.

Če je ta naš živelj v 19. stoletju živel polno življenje in tudi ustavil asimilacijo Slovencev, gre zahvala tudi ekonomski osnovi tržaških Slovencev in Hrvatov. Dejansko je ta slovanski ekonomski svet živel enkratno življenje solidarnosti na ravni interakcije med akumulacijo slovanskega kapitala in eksplikacijami slovenstva in hrvaštva.

Ena od odlik in značilnosti publikacije je prav gotovo v tem, da ne obravnava le gospodarskega življenja na Tržaškem, temveč se v tem kontekstu razgrinja pred bralcem tudi narodnoprporodno gibanje tržaških Slovencev in Hrvatov. Gospodarska moč je namreč odločilno pripomogla k razgibanemu narodnemu in kulturnemu življenju, k razmahu številnih društev in ustanov ter seveda k dvigu narodne zavesti. Poglavlje o Narodnem domu v Trstu, ki je postal simbol narodnega, političnega in kulturnega življenja tržaških Slovencev in drugih slovanskih narodov, nedvomno odraža pomemben del te razgibane dejavnosti, ki je bila značilna za Trst v desetletju pred prvo svetovno vojno. V tem smislu lahko le povzamem avtorjevo zaključno misel tega obdobja: Slovenci in Slovani so višek svojega preporoda in razvoja dosegli prav v prvem desetletju 20. stoletja, torej pred sto leti. Živeli in delali so v mestu, ki so ga imeli za svojega. Takrat so bili v bistvu enakopravni in enakovredni drugim v Trstu.

Če bi seveda vzeli pod drobnogled slovensko-hrvaške odnose na Tržaškem in v Istri pred prvo svetovno vojno, saj so v naslednjih obdobjih potekali vendarle v drugačnem političnem kontekstu, je pač potrebno poudariti, da v procesu oblikovanja nacionalne zavesti, idej in političnih programov v drugi polovici 19. stoletja sledimo različnim fazam in oblikam političnega sodelovanja med istrskimi in tržaškimi Slovenci in Hrvati, ki je temeljilo predvsem na skupnem poreklu, medsebojni gospodarski in nacionalni povezanosti ter ogroženosti od italijanskega nacionalizma in iredentizma. Imeli so skupno politično organizacijo, društvo Edinost, v državnem zboru na Dunaju so sodelovali v Klubu neodvisnih hrvaških in slovenskih zastopnikov, na deželnih in državnoborskih volitvah pa so nastopali združeni v hrvaško-slovenski narodni stranki. V nacionalnopolitičnem pogledu je to sodelovanje ostalo neprekinjeno vse do konca prve svetovne vojne, čeprav se je v veliki meri naslanjalo

na nacionalna in politična gibanja pri matičnih narodih. Tudi v obdobju, ko so se pojavile nove struje v političnem življenju Trsta in Istre na osnovi liberalizma, klerikalizma in socializma in jih avtor v svojem delu ravno tako v vsej specifičnosti razgrinja pred bralca, sodelovanje med Hrvati in Slovenci kljub določenim nasprotjem in antagonizmom ni prenehalo, saj jih je družila ne le skupna nacionalna in politična borba, temveč tudi verska pripadnost in obče človeški in družbeni interesi.

Seveda je ves ta gospodarski in kulturni potencial Slovencev in Hrvatov, ki se je akumuliral v Trstu, po prvi svetovni vojni postal žrtev fašističnega nasilja in agresivne patetike. Fašizem je, kot avtor nazorno prikazuje – tja do leta 1927 nasilno ukinil vse tisto, kar je ostalo od velike mreže ustanov, organizacij, društev in krožkov na političnem, narodnem, gospodarskem, kulturnem, športnem, šolskem, socialnem in medijskem področju.

Zanimivo in simptomatično je obenem, da je starejše italijansko zgodovinsko negiralo obstoj nacionalne zavesti pri Hrvatih in Slovencih pred drugo polovico 19. stoletja, hkrati pa zatrjevalo, da so eni kot drugi do narodnoprepovednega gibanja sprejemali italijansko asimilacijo v lastnem interesu, ker so se s tem vključevali v razvitejšo civilizacijo in je bil to edini način za njihov hitrejši ekonomski in družbeni razvoj. Na formiranje nacionalne zavesti Hrvatov in Slovencev so po mnenju italijanskega zgodovinskega vplivale predvsem zunanje pobude, saj je bilo Avstriji v interesu, da krepí položaj Slovencev in Hrvatov ter s tem zavira razvoj italijanskega nacionalnega gibanja. Takšna stališča italijanskega zgodovinskega so močno vplivala na prakso in stališča političnih strank v Trstu in Istri pa tudi na formiranje italijanskega javnega mnenja v novejšem obdobju.

Tako kot pri številnih drugih monografskih delih, člankih in razpravah se je Milan Pahor tudi v svojem zadnjem delu naslonil na številno literaturo, časopisne in arhivske vire, ki jih je črpal zlasti v Državnem arhivu v Trstu, Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani ter na Odseku za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici (NŠK) v Trstu. Kar 346 opomb kaže na širok znanstven aparat, ki ga je uporabil pri nastajanju svojega dela, ki ga sicer popestrujejo tudi številne priloge, bodisi različni dokumenti in fotografsko gradivo, ki so last Odseka za zgodovino pri NŠK in Arhiva Maria Magajne.

V vrsti publikacij odseka za zgodovino pri NŠK oziroma Založništva tržaškega tiska je publikacija Slavjanska sloga, ki osvetljuje slovensko-hrvaške odnose v Trstu v zadnjih sto letih, nov pomemben in dragocen prispevek v mozaiku zgodovine tržaških Slovencev. Ob zaključku svoje knjige avtor tudi v duhu bodočega sodelovanja obeh narodnih skupnosti izraža željo, da bi stavba Narodnega doma ponovno postala sedež slovenskih organizacij in Hrvatske zajednice v Trstu.

Salvator Žitko